

De invloed van leeftijd en sekse op pestgedrag van basisschoolkinderen

Gerianne Meijer, Marloes Vegt, Mieke van Vliet en Laura Windhoud

Universiteit Utrecht

Cursus: Bachelorthesis

Begeleider: Marjolijn Vermande

Datum: 15 juni 2010

Samenvatting

Inleiding: Het doel van dit onderzoek was om verschillen in 'sekses' en 'leerjaar' op de mate van 'pesten' en 'gepest worden' vast te stellen, waarbij tevens verschillende pestvormen in beschouwing zijn genomen. Het model van Björkqvist en collega's (1992) heeft hierbij gediend als uitgangspunt. Dit model stelt onder andere dat overte vormen van pesten worden vervangen door heimelijke vormen. **Methode:** De pestrollenvragenlijst is afgenomen op zeventien basisscholen bij kinderen uit de leerjaren 6, 7 en 8 (n=1230). Hierbij is gebruik gemaakt van peernominaties.

Resultaten: Er is gebruik gemaakt van verschillende analysetechnieken (Anova, Manova en lineaire trendanalyse). Hieruit kwam naar voren dat er geen significante verschillen zijn tussen de leerjaren op de mate van 'pesten' en 'gepest worden'. Er zijn echter wel significante sekseverschillen gevonden voor 'pesten'. Daarnaast is een significant interactie-effect gevonden tussen 'leerjaar' en 'sekses' op de mate van 'pesten'.

Conclusie: Uit dit onderzoek is gebleken dat er geen afname van 'pesten' en 'gepest worden' is met toenemen van leeftijd. Daarnaast kwam naar voren dat overte vormen niet worden vervangen door heimelijke vormen. Het model van Björkqvist wordt hiermee niet bevestigd. Tevens is gebleken dat jongens op alle vormen van pesten hoger scoren dan meisjes. Tot slot verschilt het effect van 'leerjaar' op de mate van 'pesten' significant voor jongens en voor meisjes.

Kernwoorden: pesten, pestvormen, leeftijdsverschillen, sekseverschillen, Björkqvist

Inleiding

Agressie is een veelvoorkomend fenomeen. Agressief gedrag wordt vaak als volgt gedefinieerd: negatieve gedragingen die als doel hebben een ander opzettelijk te schaden. Pesten kan beschouwd worden als een subtype van agressief gedrag (Olweus, 2003; Salmivalli, in press; Smith, Cowie, Olafsson & Liefvooghe, 2002). De in deze thesis gebruikte literatuur heeft daarom betrekking op zowel agressie als pesten.

Het construct pesten is moeilijk te definiëren en tot op heden is er nog geen universele definitie. De definitie van Olweus (1999) wordt echter veel gebruikt (Borg, 1999; Swain, 1998): "er is sprake van pesten als een leerling herhaaldelijk en gedurende langere tijd wordt blootgesteld aan negatieve gedragingen door één of meerdere medeleerlingen" (p. 10). Uit de vele definities komen drie essentiële elementen van pesten naar voren: (1) intentioneel agressief gedrag of opzettelijk kwetsen, (2) het herhaaldelijk voorkomen gedurende een langere tijd, (3) een ongelijke machtsverhouding tussen dader en slachtoffer (Olweus, 2003; Salmivalli & Peets, 2009; Smith et al., 2002). Olweus (1999) voegt hieraan toe dat pesten plaatsvindt zonder duidelijke provocatie van de kant van het slachtoffer.

Dit onderzoek richtte zich op het vaststellen van verschillen in 'sekses' en 'leerjaar' op de mate van 'pesten' en 'gepest worden', waarbij tevens verschillende pestvormen in beschouwing zijn genomen.

Vormen van pesten

In de literatuur worden verschillende vormen van pesten onderscheiden. Salmivalli en Peets (2009) geven aan dat vroeger voornamelijk fysiek (slaan/schoppen) en verbaal pesten (uitschelden/bedreigen) in de literatuur beschreven werden. Dit zijn vormen van overt pesten. Ook materieel pesten valt onder deze vorm. Materieel pesten bestaat uit het beschadigen en afpakken van eigendommen van het slachtoffer (Glover, Gough, Johnson & Cartwright, 2000). Sinds 1980 wordt tevens een meer heimelijke vorm van pesten beschreven (Card, Stucky, Swalani, & Little, 2008). Het doel van deze vorm is het beschadigen van personen door middel van sociale exclusie, manipulatie en het verspreiden van roddels (Underwood, Baron, Rosen, 2009). Dit construct wordt in de hedendaagse literatuur beschreven met de termen indirecte (Björkqvist, Lagerspetz & Kaukiainen, 1992), sociale (Underwood et al., 2009) en relationele agressie (Hampel, Manhall & Hayer, 2009). Deze termen overlappen elkaar grotendeels. Salmivalli en Peets (2009) geven aan dat indirect pesten voornamelijk bestaat uit manipulatief gedrag, zoals het verspreiden van roddels over het slachtoffer. Sociaal pesten bestaat uit het opzettelijk beschadigen van het zelfvertrouwen van het slachtoffer door middel van sociale exclusie. Bij relationeel pesten probeert de dader de relaties van het slachtoffer te beschadigen of dreigt dit te doen.

Loukas, Paulos en Robinson (2005) en Björkqvist en collega's (1992) maken een onderverdeling tussen direct sociale en indirect sociale agressie. Onder direct sociale agressie worden acties die betrekking hebben op de sociale relatie van het slachtoffer verstaan, die door de dader zelf uitgevoerd worden. Dit uit zich in pestgedrag, zoals weglopen wanneer een kind wil spelen of het kind negeren. Björkqvist en collega's (1992) geven aan dat bij indirect sociale agressie de dader doet alsof hij geen intentie heeft om het slachtoffer te kwetsen. Daarnaast probeert de dader rechtstreekse agressie te vermijden en anoniem te blijven. Dit gebeurt vaak door andere personen in te schakelen om het slachtoffer pijn te doen, zoals tegen andere kinderen zeggen dat ze niet met een bepaald kind mogen spelen.

Naast deze traditionele vormen is sinds de komst van elektronische communicatieapparatuur een nieuwe vorm van pesten ontstaan: 'cyberpesten' (Salmivalli & Peets, 2009; Wang, Iannotti & Nansel, 2009). Via elektronische apparatuur, zoals mobiele telefoon en computer, pesten kinderen elkaar. In dit onderzoek wordt cyberpesten echter niet beschouwd als een aparte vorm van pesten, maar als een manier waarop verschillende vormen van pesten toegepast kunnen worden. Cyberpesten kan bijvoorbeeld gebeuren via verbaal pesten (iemand uitschelden via MSN), direct relationeel/sociaal pesten (nooit reageren op een sms van iemand) en indirect relationeel/sociaal pesten (tegen anderen zeggen dat zij iemand op MSN moeten blokkeren).

Op basis van bovenstaande literatuur worden in dit onderzoek de volgende pestvormen gehanteerd: 'fysiek', 'verbaal', 'materieel', 'direct relationeel/sociaal' en 'indirect relationeel/sociaal'. De eerste drie zijn vormen van overt pesten en de laatste twee zijn vormen van relationeel/sociaal pesten.

Leeftijdsverschillen

Er is geen eenduidigheid wat betreft de relatie tussen leeftijd en de prevalentie van pesten. Uit onderzoek is gebleken dat 'pesten' en 'gepest worden' constant blijft van kindertijd tot en met adolescentie (Scholte, Engels, Overbeek, De Kemp & Haselager, 2007). Volgens Borg (1999) en Kim, Boyce, Koh en Leventhal (2009) neemt echter op basis van zelfrapportage het aantal slachtoffers af, terwijl het aantal pesters gelijk blijft. Uit andere onderzoeken (Broidy et al., 2003; Nagin & Tremblay, 1999) blijkt daarentegen dat slechts 3% van de kinderen stabiel agressief gedrag vertoont. Bij 97% van de kinderen blijkt een afname van agressief gedrag waargenomen te zijn. Smith, Madsen en Moody (1999) noemen vier mogelijke verklaringen voor de, door hen in de literatuur gevonden, afname naarmate kinderen ouder worden. (1) Met het overgaan naar een hogere klas vermindert het aantal oudere kinderen op school, waardoor de kans op gepest worden door oudere kinderen afneemt. Voor deze verklaring is

empirische steun gevonden (Smith et al., 1999). (2) Pestgedrag kan afnemen doordat kinderen, door hun groei in sociale en cognitieve vaardigheden, leren dat pesten slecht is. Voor deze verklaring is minder empirische steun gevonden, doordat in veel onderzoek het aantal pesters niet af blijkt te nemen (Borg, 1999; Smith et al., 1999). (3) Slachtoffers leren effectiever omgaan met pestgedrag. Ze leren sociale provocatie beter herkennen en interpreteren. Daarnaast kunnen ze kiezen uit een breder repertoire aan mogelijke responsen (Smith et al., 1999). (4) De definities die kinderen hanteren veranderen met leeftijd (Kim et al., 2009; Monks en Smith, 2006; Smith et al., 1999; Vaillancourt, McDougall, Hymel, Krygsman, Miller, Stiver & Davis, 2008). Oudere kinderen nemen subtielere vormen van pesten op in hun definitie van pesten, terwijl onderzoekers in het verleden niet expliciet hebben gevraagd naar deze vormen. Hierdoor wordt een afname van pesten waargenomen, terwijl in feite sprake is van een verandering in definitie en/of in vormen. Daarnaast onderscheiden oudere kinderen, in tegenstelling tot jongere kinderen, pestgedrag van incidenteel agressief gedrag (Smith et al., 1999). Hierdoor wordt het aantal jonge pesters overschat: jonge kinderen denken dat er sprake is van pesten, terwijl dit niet het geval is.

De afname van agressief gedrag lijkt voornamelijk gebaseerd te zijn op slechts één vorm van agressie: fysieke. Zowel in het onderzoek van Vaillancourt, Miller, Fagbemi, Côté en Tremblay (2007) als in de overzichtsstudie van Vitaro, Brendgen en Barker (2006) wordt na een piek in de eerste drie levensjaren een afname van fysieke agressie gerapporteerd, met uitzondering van een kleine minderheid (3%) die tussen twee en acht jaar stabiel fysieke agressie vertoont. Wat betreft indirecte agressie blijkt er bij een belangrijke minderheid (35%) van de vier- tot tienjarigen juist sprake te zijn van een toename (Vaillancourt et al., 2007). Het betreft hier voornamelijk meisjes. De overige 65% laat stabiliteit zien in het toepassen van weinig indirecte agressie (Vaillancourt et al., 2007).

De toename in het gebruik van indirecte vormen van agressie en de afname van het gebruik van fysieke vormen van agressie sluit aan bij het model van Björkqvist en collega's (1992). Dit model voorspelt dat fysieke vormen van agressie, met toenemen van leeftijd, vervangen worden door meer subtiele agressieve strategieën, allereerst door verbale agressie. Later wordt indirecte agressie de meest toegepaste vorm (Björkqvist et al., 1992). Indirecte vormen kunnen niet toegepast worden op jonge leeftijd, omdat de benodigde sociale en cognitieve vaardigheden tot acht jaar nog niet volledig aanwezig zijn. In de leeftijd tussen elf en vijftien is indirecte agressie duidelijk aanwezig (Björkqvist et al., 1992; Vaillancourt et al., 2007; Vitaro et al., 2006). De interpretatie van Vitaro en collega's (2006) van het model van Björkqvist is dat kinderen niet leren om niet agressief te zijn, maar dat ze leren fysieke agressie te vervangen door subtielere vormen van agressie.

Samenvattend wordt over het algemeen gesteld dat pesten afneemt. In veel empirische studies is deze aanname bevestigd. De vraag is of het model van Björkqvist en collega's (1992), dat gaat over agressie, ook toepasbaar is op het fenomeen pesten. In dit onderzoek is getoetst of er een afname van pestgedrag waar te nemen is, of dat er slechts sprake is van een verandering in vorm (van overt pesten naar relationeel/sociaal pesten).

Sekseverschillen

Sekseverschillen in pesten en agressie zijn veelbesproken onderwerpen in de literatuur. Bevindingen hierover zijn vrij consistent. Beran en Tutty (2002) hebben in hun onderzoek met betrekking tot sekseverschillen gevonden dat jongens vaker overte vormen van pesten gebruiken dan meisjes. Griffin, Smith en Gross (2006) en Sapouna (2008) vinden soortgelijke resultaten. Zij voegen daaraan toe dat meisjes hoger scoren op relationeel/sociaal pesten dan jongens. Uit de meta-analyse van Card en collega's (2008) blijkt echter dat het verschil in indirecte agressie tussen jongens en meisjes verwaarloosbaar is, terwijl jongens wel meer directe agressie gebruiken. Dit verwaarloosbare verschil is te verklaren doordat in enkele studies jongens hoger scoren op indirecte agressie, terwijl in andere studies meisjes hoger scoren of doordat er geen verschillen tussen jongens en meisjes worden gevonden. Meisjes gebruiken volgens Björkqvist (1994) minder overte vormen, omdat zij over minder fysieke kracht beschikken dan jongens. Hierdoor zijn meisjes genoodzaakt om vaker indirecte vormen te gebruiken. Underwood, Scott, Galperin, Bjornstad en Sexton (2004) geven als verklaring dat meisjes vanaf de kindertijd worden gesocialiseerd om vriendelijk te zijn en conflicten te vermijden. Indirecte vormen zijn dan een goede manier om iemand te kwetsen zonder de eigen sociale status te beschadigen.

Uit voorgaande literatuur blijkt dat jongens vaker overte vormen van pesten gebruiken dan meisjes, terwijl zowel jongens als meisjes relationele/sociale vormen van pesten toepassen. Dit zou betekenen dat jongens meer vormen van pesten toepassen dan meisjes. Seals en Young (2003) vinden dat jongens vaker betrokken zijn bij pesten in het algemeen dan meisjes. Ook Beran en Tutty (2002) vinden in hun onderzoek dat een disproportioneel aantal jongens pest in vergelijking met meisjes. In dit onderzoek is getoetst of jongens in het algemeen meer pesten dan meisjes en of meisjes voornamelijk relationele/sociale vormen toepassen.

Dit onderzoek

In voorgaande onderzoeken zijn tegenstrijdige resultaten gevonden op het gebied van de afname van pesten met het toenemen van leeftijd. Tevens zijn er tegenstrijdige resultaten gevonden voor de sekseverschillen binnen relationeel/sociaal pesten.

Opvallend is dat er, tot op heden, nog vrijwel geen onderzoek is verricht naar het interactie-effect tussen 'leeftijd' en 'sekses' op de mate van pesten. In deze studie was dit interactie-effect daarom wel onderdeel van het onderzoek.

Het doel van dit onderzoek was om vast te stellen of er verschillen in 'sekses' en 'leeftijd' bestaan voor 'pesten' en 'gepest worden'. Hiervoor zijn de volgende onderzoeksvragen opgesteld: (1a) Neemt 'pesten' en 'gepest worden' af met leeftijd? (1b) Of worden overte vormen ('fysiek', 'materieel' en 'verbaal') van 'pesten' en 'gepest worden' vervangen door relationele/sociale vormen ('direct sociaal' en 'indirect sociaal')? (2a) Pesten jongens vaker dan meisjes? (2b) Of verdwijnen de sekseverschillen c.q. worden de sekseverschillen kleiner, indien expliciet rekening wordt gehouden met relationele/sociale vormen van pesten? (3) Verschilt de afname c.q. toename c.q. stabiliteit van 'pesten' en 'gepest worden' over tijd per 'sekses'?

Het onderzoek is uitgevoerd bij kinderen in de basisschoolleeftijd (leerjaar 6, 7 en 8) door middel van peernominaties. Om te bewerkstelligen dat het kind de juiste definitie voor ogen hield, kreeg het van tevoren een definitie van pesten. Daarnaast is expliciet gevraagd naar de vijf vormen van 'pesten' en 'gepest worden' (fysiek, materieel, verbaal, direct relationeel/sociaal en indirect relationeel/sociaal). Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is op twee manieren een 'globale score van pesten' en slachtofferschap berekend. Ten eerste werd bij elk kind het gemiddelde van de twee meest gebruikte vormen van 'pesten' en 'gepest worden' berekend (Witvliet, Olthof, Hoeksma, Goossens, Smits & Koot, 2010). Op deze manier werd voorkomen dat een onderschatting van het pestgedrag van meisjes ontstond. Ten tweede is zoals gebruikelijk (Giang, & Graham, 2008; Ladd, & Kochenderfer-Ladd, 2002) per kind het gemiddelde berekend van alle vijf de pestvormen (zowel voor de pesters als voor de slachtoffers).

Methode

Participanten

Participanten (N=1230) zijn geworven uit leerjaar 6, 7 en 8 van zeventien basisscholen in Nederland. Er waren 394 kinderen in leerjaar 6 ($M_{leeftijd}=10,2$ jaar; 48,73% jongens), 445 in leerjaar 7 ($M_{leeftijd}=11,25$ jaar; 50,43% jongens) en 391 in leerjaar 8 ($M_{leeftijd}=12,25$; 52,43% jongens). De meerderheid van de participanten heeft ouders van Nederlandse afkomst (78,57%). De overige participanten hebben ten minste één ouder die afkomstig is uit Turkije, Marokko, Suriname of Europees land anders dan Nederland.

Er is voorafgaand aan het onderzoek een brief aan de ouders van de kinderen meegegeven met daarin informatie over het onderzoek. Ouders en kinderen hadden de mogelijkheid medewerking te weigeren. Desondanks heeft 96% van de ouders toestemming gegeven.

Meetinstrument

Pestrollenvragenlijst De pestrollenvragenlijst is een gestructureerd interview waarbij gebruik wordt gemaakt van peernominaties. Hierbij wijzen de kinderen klasgenoten aan die ze bij een door de interviewer gegeven beschrijving vinden passen. De kinderen geven op deze manier aan wie er volgens hen fysiek, verbaal, materieel, indirect relationeel/sociaal of direct rationeel/sociaal pest en/of gepest wordt. Er is expliciet gevraagd naar deze verschillende vormen van pesten om te voorkomen dat een onderschatting van pesten van en door meisjes ontstaat (Salmivalli & Nieminen, 2002; Schwartz, Proctor, & Chien, 2001).

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van een aangepaste versie van de peernominatie procedure van Goossens, Olthof en Dekker (2006), die weer gebaseerd is op de procedure van Salmivalli, Lagerspetz, Björkqvist, Österman en Kaukiainen (1996). De pestrollenvragenlijst maakt onderscheid tussen verschillende pestrollen, namelijk: pester, assistent-pester, bekrachtiger, buitenstaander, verdediger en slachtoffer. Voor dit onderzoek zijn echter alleen de schalen voor pester en slachtoffer gebruikt.

Aan het begin van het interview kreeg het kind de volgende algemene definitie van pesten: "Met pesten bedoelen we met opzet steeds weer vervelend tegen iemand doen. Dus bijvoorbeeld: iemand slaan, schoppen of knijpen; spullen afpakken, vernielen of kwijt maken; schelden of beledigen; zorgen dat iemand ergens niet aan mee mag doen, of dat anderen slecht over die persoon gaan denken door lelijke dingen over hem of haar te zeggen. Dus, pesten is niet een ruzie tussen twee kinderen die ongeveer even groot en sterk zijn. Pesten is ook niet iemand een beetje plagen. Pesten is steeds maar weer iemand pijn doen of verdrietig maken." De kinderen kregen daarnaast de instructie dat alle vragen uit het interview betrekking hadden op de afgelopen weken. Vervolgens is gevraagd naar de verschillende vormen van pesten. Het kind kreeg per vorm een beschrijving te horen en ontving daarna een lijst met bijbehorende gedragingen en een lijst met namen van klasgenoten. Vervolgens werden vragen gesteld, zoals "Ken jij kinderen in de klas die zo gepest worden, dus die geschopt of geslagen of geknepen worden? Kun jij mij de namen noemen? Wie zijn dat dan?"

De scores voor specifieke vormen van 'pesten' en 'gepest worden' zijn berekend door het aantal keer dat een kind als pester werd genomineerd te delen door het aantal nomineerders (geïnterviewde klasgenoten). De scores voor 'globaal pesten' en 'globaal gepest worden', zijn op twee manieren berekend: allereerst werd het gemiddelde genomen van de twee vormen met de hoogste scores. Hiervoor is gekozen, omdat kinderen en met name meisjes wellicht niet alle vormen van pesten gebruiken. Daarnaast is er gebruik gemaakt van een tweede globale maat van pesten door het gemiddelde te nemen van de scores op alle vormen van pesten (Cronbach's $\alpha = .86$).

Procedure

De afname van de pestrollenvragenlijst duurde maximaal 30 minuten per participant en gebeurde in een rustig lokaal op de basisschool. Op deze wijze konden anderen het interview niet horen en/of zien. Om zeker te zijn dat de procedure op een correcte wijze werd gevolgd, is elke onderzoeker getraind en is een schriftelijk protocol betreffende de afname van het interview opgesteld. De datagegevens werden tijdens de afname direct ingevoerd op een laptop.

Bij de peernominaties kregen de kinderen een lijst met namen van klasgenoten. Met ondersteuning van deze lijst konden de geïnterviewde kinderen klasgenoten nomineren die, volgens hen, voldeden aan de pestrolbeschrijvingen. Er was geen limiet voor het aantal nominaties, de kinderen konden alleen zichzelf niet nomineren. Als de kinderen bepaalde beschrijvingen niet bij een van de klasgenoten vonden passen, was het toegestaan om 'niemand' te antwoorden.

Gedurende de procedure gaven de onderzoekers meerdere malen aan dat de gegevens vertrouwelijk behandeld werden. Daarnaast hadden de kinderen de mogelijkheid om te stoppen met het interview als zij dit nodig achtten. Dit is echter niet gebeurd.

Resultaten

Analyseplan

Ten eerste zijn Anova's uitgevoerd (onderzoeksvragen 1a en 2a). Hierbij werden afwisselend de volgende afhankelijke variabelen gebruikt: de *globale maat van pesten (gemiddelde van vijf vormen)*, de *globale maat van pesten (gemiddelde van twee meest gebruikte vormen)*, *globale maat van gepest worden (gemiddelde van vijf vormen)* en de *globale maat van gepest worden (gemiddelde van twee meest gebruikte vormen)*. De onafhankelijke variabelen bij de Anova's waren 'leerjaar' (onderzoeksvraag 1a) en 'sekses' (onderzoeksvraag 2a). Verder is het verband tussen leerjaren en mate van 'pesten' onderzocht door middel van een lineaire trendanalyse (Solberg & Olweus, 2003). Tevens is de Anova gebruikt om uit te wijzen of er een interactie-effect was tussen 'leerjaar' en 'sekses' op de mate van 'pesten' (onderzoeksvraag 3).

Voor de beantwoording van de onderzoeksvragen waarbij onderscheid wordt gemaakt tussen de verschillende vormen van pesten (onderzoeksvragen 1b en 2b) zijn Manova's gebruikt. Hierbij waren alle vijf vormen van pesten de afhankelijke variabelen en 'sekses' en 'leerjaar' de onafhankelijke variabelen. Er zijn Manova's uitgevoerd voor zowel 'pesten' als 'gepest worden'.

Voor de Anova en Manova geldt de voorwaarde van normaliteit: de onafhankelijke variabele(n) moet(en) normaal verdeeld zijn. Deze eis werd bij zowel de Anova's als de Manova's geschonden (scheefheid > 1,5). Om de scheefheid te verminderen zijn de

variabelen getransformeerd met behulp van de RANKIT-procedure. Dit reduceerde de scheefheid voldoende.

Onderzoeksvraag 1a: Neemt pesten of gepest worden af met leeftijd?

Er is een meerweg Anova uitgevoerd waarbij de afhankelijke variabele de *globale maat van pesten (gemiddelde van vijf vormen)* was en de onafhankelijke variabelen 'leerjaar' en 'seks' waren. Hierbij geldt voor 'leerjaar': $F(5,1223)=.01$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$. Aangezien het effect van 'leerjaar' op de mate van 'pesten' niet significant was, is een enkelvoudige Anova uitgevoerd (met als onafhankelijke variabele 'leerjaar'), om te onderzoeken of de power van 'leerjaar' dan groter werd. Daaruit bleek echter dat ook hier het hoofdeffect van 'leerjaar' niet significant was ($F(2,1226)=.04$; $p>.05$). De gemiddelden van pesten voor de leerjaren 6, 7 en 8 waren respectievelijk .02, .02 en .03 (zie tabel 1). De uitgevoerde lineaire trendanalyse geeft tevens aan dat pesten niet significant toe- of afneemt met leeftijd ($F(1,1226)=.07$; $p>.05$).

Tabel 1

Gemiddelden en standaarddeviaties per leerjaar voor globale maat van pesten (vijf vormen)

Leerjaar	M	SD
6 (n=394)	.02	.93
7 (n=444)	.02	.90
8 (n=391)	.03	.92

Er is tevens een meerweg Anova uitgevoerd waarbij de afhankelijke variabele *de globale maat van pesten (gemiddelde twee meest gebruikte vormen)* was en de onafhankelijke variabelen 'leerjaar' en 'seks' waren. Voor de onafhankelijke variabele 'leerjaar' geldt: $F(5,1223)=.00$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$. Aangezien het effect van 'leerjaar' op de mate van pesten niet significant was, is een enkelvoudige Anova uitgevoerd (met als onafhankelijke variabele 'leerjaar'). Daaruit bleek echter dat ook hier het hoofdeffect van 'leerjaar' niet significant was ($F(2,1226)=.03$; $p>.05$). De gemiddelden van pesten voor de leerjaren 6, 7 en 8 waren respectievelijk .01, .02 en .03 (zie tabel 2). De uitgevoerde lineaire trendanalyse geeft tevens aan dat pesten niet significant toe- of afneemt met leeftijd ($F(1,1226)=.06$; $p>.05$).

Tabel 2

Gemiddelden en standaarddeviaties per leerjaar voor globale maat van pesten (twee meest gebruikte vormen)

Leerjaar	M	SD
6 (n=394)	.01	.93
7 (n=444)	.02	.91
8 (n=391)	.03	.91

Er is een meerweg Anova uitgevoerd waarbij de afhankelijke variabele *de globale maat van gepest worden (gemiddelde van vijf vormen)* was. De onafhankelijke variabelen waren 'sekses' en 'leerjaar'. Op basis van deze Anova kan geconcludeerd worden dat er geen significante verschillen in de mate van 'gepest worden' bestaan tussen de leerjaren ($F(5,1223)=.29$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$). Vervolgens is, om te onderzoeken of de power van de onafhankelijke variabele 'leerjaar' groter werd, een enkelvoudige Anova uitgevoerd, waarbij tevens geen significante verschillen zijn gevonden ($F(2,1226)=.29$; $p>.05$). De gemiddelden van 'gepest worden' voor de leerjaren 6, 7 en 8 waren respectievelijk .01, .06 en .02 (zie tabel 3). De uitgevoerde lineaire trendanalyse geeft tevens aan dat 'gepest worden' niet significant toe- of afneemt met leeftijd ($F(1,1226)=.00$; $p>.05$).

Tabel 3

Gemiddelden en standaarddeviaties per leerjaar voor globale maat van gepest worden (vijf vormen)

Leerjaar	M	SD
6 (n=394)	.01	.91
7 (n=444)	.06	.90
8 (n=391)	.02	.87

Tot slot is een meerweg Anova uitgevoerd waarbij de afhankelijke variabele *de globale maat van gepest worden (gemiddelde twee meest gebruikte vormen)* was en de onafhankelijke variabele 'leerjaar'. De verschillen in de mate van gepest worden tussen de leerjaren 6, 7 en 8 zijn niet significant ($F(5,1223)=.28$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$). Vervolgens is een enkelvoudige Anova uitgevoerd, waarbij tevens geen significante verschillen zijn gevonden ($F(2,1226)=.28$; $p>.05$). De gemiddelden van 'gepest worden' voor de leerjaren 6, 7 en 8 waren respectievelijk .01, .05 en .02 (zie tabel 4). De uitgevoerde lineaire trendanalyse geeft tevens aan dat 'gepest worden' niet significant toe- of afneemt met leeftijd ($F(1,1226)=.00$; $p>.05$).

Tabel 4

Gemiddelden en standaarddeviaties per leerjaar voor globale maat van gepest worden (twee meest gebruikte vormen)

Leerjaar	M	SD
6 (n=394)	.01	.91
7 (n=444)	.05	.90
8 (n=391)	.02	.87

Onderzoeksvraag 1b: Worden overte vormen van 'pesten' en 'gepest worden' vervangen door relationele/ sociale vormen van 'pesten' en 'gepest worden'?

Er is een Manova uitgevoerd met als afhankelijke variabelen 'de vijf verschillende vormen van pesten' en als onafhankelijke variabelen 'leerjaar' en 'sekses'. Op basis van deze toets kan geconstateerd worden dat er geen hoofdeffecten zijn van 'leerjaar' op de verschillende vormen van pesten (Wilk's $\lambda=1.0$; $F_{multivariaat}(10, 2438)=.30$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{fysiek}(2,1223)=.37$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{materieel}(2,1223)=.02$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{verbaal}(2,1223)=.03$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{direct sociaal}(2,1223)=.28$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{indirect sociaal}(2,1223)=.06$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$). Dit houdt in dat er geen significante verschillen zijn tussen leerjaar 6, 7 en 8. Hierdoor kan gesteld worden dat overt pesten niet vervangen wordt door relationeel/sociaal pesten. Vervolgens is, om te onderzoeken of de power van de onafhankelijke variabele 'leerjaar' groter wordt, een enkelvoudige Manova uitgevoerd met als onafhankelijke variabele 'leerjaar', waarbij tevens geen significante verschillen zijn gevonden (Wilk's $\lambda=1.0$; $F_{multivariaat}(10, 2444)=.20$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{fysiek}(2,1226)=.06$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{materieel}(2,1226)=.07$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{verbaal}(2,1226)=.01$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{direct sociaal}(2,1226)=.29$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{indirect sociaal}(2,1226)=.06$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$ (zie tabel 5)). De uitgevoerde lineaire trendanalyse geeft tevens aan dat de verschillende vormen van pesten niet significant toe- of afnemen met leeftijd.

Tabel 5

Resultaten enkelvoudige Manova toetsing hoofdeffecten 'leerjaar' op verschillende vormen van pesten

Pestvormen	M	SD	F(2,1226)
Fysiek	.06	.78	.06
Materieel	.06	.73	.07
Verbaal	.05	.81	.01
Direct sociaal	.04	.81	.29
Indirect sociaal	.05	.82	.06

Daarnaast is een Manova uitgevoerd met als afhankelijke variabelen 'de vijf verschillende vormen van gepest worden' en als onafhankelijke variabelen 'leerjaar' en 'sekses'. Op basis van deze toets kan geconstateerd worden dat er geen hoofdeffecten zijn van 'leerjaar' op de verschillende vormen van gepest worden (Wilk's $\lambda=1.0$; $F_{multivariaat}(10, 2438)=.16$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{fysiek}(2,1223)=.21$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{materieel}(2,1223)=.29$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{verbaal}(2,1223)=.32$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{direct sociaal}(2,1223)=.09$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{indirect sociaal}(2,1223)=.13$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$). Dit houdt in dat er geen significante verschillen zijn tussen leerjaar 6, 7 en 8. Hierdoor kan aangetoond worden dat overt 'gepest worden' niet wordt vervangen door relationeel/sociaal 'gepest worden'. Vervolgens is, om te onderzoeken of de power van de onafhankelijke variabele 'leerjaar' groter wordt, een enkelvoudige Manova uitgevoerd met als onafhankelijke variabele 'leerjaar', waarbij tevens geen significante verschillen zijn gevonden (Wilk's $\lambda=1.0$; $F_{multivariaat}(10, 2444)=.13$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{fysiek}(2,1226)=.18$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{materieel}(2,1226)=.28$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{verbaal}(2,1226)=.34$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{direct sociaal}(2,1226)=.08$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$, $F_{indirect sociaal}(2,1226)=.08$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$ (zie tabel 6)). De uitgevoerde lineaire trendanalyse geeft tevens aan dat de verschillende vormen van gepest worden niet significant toe- of afnemen met leeftijd.

Tabel 6

Resultaten enkelvoudige Manova hoofdeffect van 'leerjaar' op verschillende vormen van gepest worden

Pestvormen	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>F</i> (2,1226)
Fysiek	.06	.74	.18
Materieel	.06	.67	.28
Verbaal	.06	.79	.34
Direct sociaal	.06	.74	.08
Indirect sociaal	.05	.79	.08

Onderzoeksvraag 2a: Pesten jongens vaker dan meisjes?

Voor het beantwoorden van deze onderzoeksvraag is eerst een meerweg Anova uitgevoerd. De afhankelijke variabele was *de globale maat van pesten (gemiddelde van vijf vormen)* en de onafhankelijke variabelen waren 'leerjaar' en 'sekses'. Deze Anova liet een significant verschil zien tussen jongens en meisjes, waarbij jongens vaker pesten dan meisjes ($F(5,1223)=98.43$ en $p<.05$; $\eta_p^2=.07$). De gemiddelde scores van jongens en meisjes op pesten waren respectievelijk .27 en -.23 (zie tabel 7).

Tabel 7

Gemiddelden en standaarddeviaties per sekse voor globale maat van pesten (vijf vormen)

Sekse	<i>M</i>	<i>SD</i>
Jongens (n=621)	.27	.97
Meisjes (n=608)	-.23	.78

Daarnaast is een meerweg Anova uitgevoerd met als afhankelijke variabele *de globale maat van pesten (gemiddelde van twee meest gebruikte vormen)* en als onafhankelijke variabelen 'leerjaar' en 'sekse'. De verschillen in de mate van pesten tussen jongens en meisjes waren significant ($F(5,1223)=84.58$; $p<.05$; $\eta_p^2=.07$). De gemiddelde scores van jongens en meisjes op pesten waren respectievelijk .25 en -.21 (zie tabel 8).

Tabel 8

Gemiddelden en standaarddeviaties per sekse voor globale maat van pesten (twee meest gebruikte vormen)

Sekse	<i>M</i>	<i>SD</i>
Jongens (n=621)	.25	.96
Meisjes (n=608)	-.21	.80

Onderzoeksvraag 2b: Verdwijnen de sekseverschillen c.q. worden de sekseverschillen kleiner, indien expliciet rekening wordt gehouden met relationele/ sociale vormen van pesten?

Er is een Manova uitgevoerd, met als afhankelijke variabelen 'de vijf verschillende vormen van pesten' en als onafhankelijke variabelen 'leerjaar' en 'sekse', om te onderzoeken of de sekseverschillen kleiner worden of verdwijnen, wanneer rekening wordt gehouden met relationeel/sociaal pesten.

Op basis van deze toets kan geconstateerd worden dat er hoofdeffecten zijn van 'sekse' op 'fysiek', 'materieel', 'verbaal' en 'direct sociaal' pesten (Wilk's $\lambda=1.0$; $F_{multivariaat}(10, 2438)=99.28$; $p<.05$; $\eta_p^2=.29$, $F_{fysiek}(1,1223)=314.44$; $p<.05$; $\eta_p^2=.21$, $F_{materieel}(1,1223)=80.88$; $p>.05$; $\eta_p^2=.06$, $F_{verbaal}(1,1223)=214.18$; $p<.05$; $\eta_p^2=.15$, $F_{direct sociaal}(1,1223)=8.9$; $p<.05$; $\eta_p^2=.01$). Er blijkt net geen significant effect van 'sekse' op 'indirect sociaal' pesten te zijn ($F_{indirect sociaal}(1,1223)=3.58$; $p>.05$; $\eta_p^2=.00$). Om te onderzoeken of de power van 'sekse' groter wordt op 'pesten' (met name op direct sociaal pesten), wanneer alleen 'sekse' wordt opgenomen als onafhankelijke variabele in de Manova, is vervolgens een enkelvoudige Manova uitgevoerd. Hieruit bleek dat bij een

enkelvoudige toetsing voor de verschillende vormen van pesten wel alle hoofdeffecten van 'sekses' significant waren (Wilk's $\lambda=1.0$; $F_{\text{multivariaat}}(5,1223)=99.74$; $p<.05$; $\eta_p^2=.29$, $F_{\text{fysiek}}(1,1227)=312.65$; $p<.05$; $\eta_p^2=.20$, $F_{\text{materieel}}(1,1227)=80.63$; $p<.05$; $\eta_p^2=.06$, $F_{\text{verbaal}}(1,1227)=215.8$; $p<.05$; $\eta_p^2=.15$, $F_{\text{direct sociaal}}(1,1227)=8.6$; $p<.05$; $\eta_p^2=.01$, $F_{\text{indirect sociaal}}(1,1227)=3.7$; $p=.05$; $\eta_p^2=.00$ (zie tabel 9)). Vervolgens is gekeken bij welke vormen van pesten de verschillen tussen jongens en meisjes waarneembaar zijn. Het blijkt dat bij alle vormen van pesten jongens significant meer pesten dan meisjes. Het verschil tussen jongens en meisjes is beduidend kleiner bij de relationele/sociale vormen van pesten ('direct sociaal' en 'indirect sociaal' pesten).

Tabel 9

Toetsresultaten sekseverschillen op de vijf vormen van pesten

Pestvormen	M_{Jongens}	SD_{Jongens}	M_{Meisjes}	SD_{Meisjes}	Verskil	$F(1,1223)$	P
Fysiek	.41	.85	-.30	.5	.71	312.65	.00
Materieel	.24	.82	-.12	.57	.36	80.63	.00
Verbaal	.36	.87	-.26	.61	.62	215.8	.00
Direct sociaal	.11	.86	-.02	.76	.13	8.6	.00
Indirect sociaal	.09	.84	.0	.8	.09	3.7	.05

Onderzoeksvraag 3: Verschilt de afname c.q. toename c.q. stabiliteit van 'pesten' en 'gepest worden' over tijd per 'sekses'?

Op basis van twee meerweg Anova's kan worden geconcludeerd dat er een significant interactie-effect is tussen 'sekses' en 'leerjaar' op de mate van 'pesten'. Het effect van 'leerjaar' op de globale maten van pesten verschilt significant voor jongens en meisjes. De scores van jongens op de globale maten van pesten nemen af met het toenemen van leerjaar, terwijl bij meisjes de scores op de globale maten van pesten juist toenemen (zie figuur 1). De eerste toets heeft als afhankelijke variabele *de globale maat van pesten (gemiddelde van vijf vormen)* en als onafhankelijk variabelen 'leerjaar' en 'sekses'. De tweede toets heeft als afhankelijke variabele *de globale maat van pesten (gemiddelde van twee meest gebruikte vormen)* en als onafhankelijk variabelen 'leerjaar' en 'sekses'. Voor de eerste meerweg Anova (*gemiddelde van vijf vormen*) geldt dat $F(5,1223)=4.04$, $p<.05$ en $\eta_p^2=.01$ is en voor de tweede meerweg Anova (*gemiddelde van twee meest gebruikte vormen*) geldt dat $F(2,1223)=4.29$, $p<.05$ en $\eta_p^2=.01$ is (zie tabel 10).

Tabel 10
Gemiddelde scores per sekse per leerjaar op de globale maten van pesten

		Leerjaar 6			Leerjaar 7			Leerjaar 8			$F(2,1223)$	η_p^2
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>		
Gemiddelde vijf vormen	Jongens	.37	.96	192	.26	1	224	.19	.95	205	4.04*	.01
	Meisjes	-.32	.76	202	-.22	.73	220	-.14	.86	186		
Gemiddelde twee meest gebruikte vormen	Jongens	.35	.96	192	.25	.97	224	.17	.93	205	4.29*	.01
	Meisjes	-.31	.77	202	-.20	.75	220	-.12	.86	186		

Noot: * $p < .05$

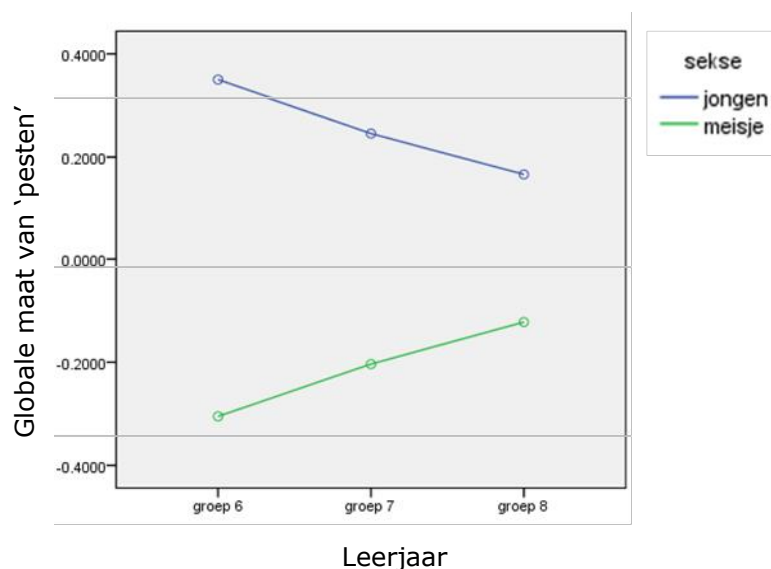
Tabel 11
Gemiddelde scores per sekse per leerjaar op de globale maten van gepest worden

		Leerjaar 6			Leerjaar 7			Leerjaar 8			$F(2,1223)$	η_p^2
		<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>n</i>		
Gemiddelde vijf vormen	Jongens	-.07	.91	192	.02	.09	224	-.05	.87	205	.33	.00
	Meisjes	.09	.91	202	.09	.92	220	.09	.88	186		
Gemiddelde twee meest gebruikte vormen	Jongens	-.06	.91	192	.02	.9	224	-.05	.86	205	.28	.00
	Meisjes	.09	.9	202	.09	.9	220	.09	.9	186		

Figuur 1

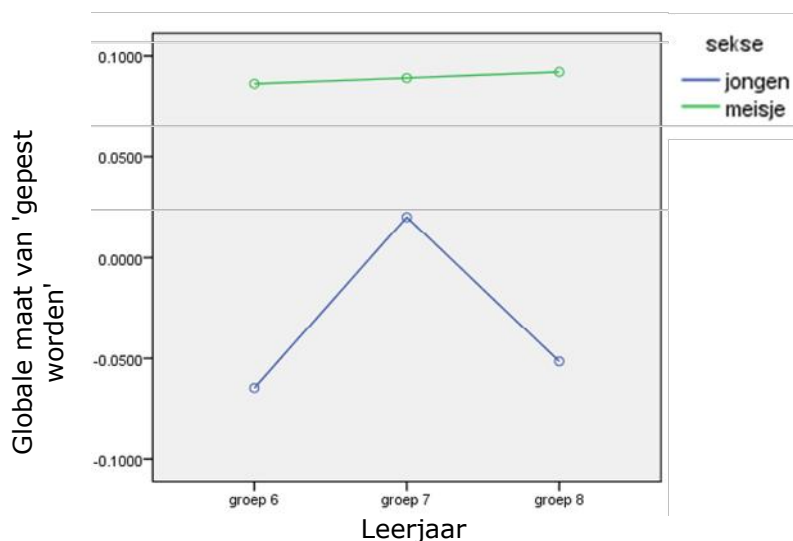
Interactie-effect tussen 'leerjaar' en 'seks' op de globale maat van pesten (gemiddelde 2 meest gebruikte vormen)

Tevens zijn voor gepest worden twee meerweg Anova's uitgevoerd met als afhankelijke variabelen de *globale maat van gepest worden (gemiddelde van vijf vormen en gemiddelde van twee meest gebruikte vormen)* en als onafhankelijke variabelen 'seks' en 'leerjaar'. Hieruit is naar voren gekomen dat er geen interactie-effect is tussen 'seks' en 'leerjaar' op de mate van gepest worden (zie figuur 2). Voor de eerste meerweg Anova (*gemiddelde vijf vormen van gepest worden*) geldt: $F(5,1223)=.33$, $p>0.05$ en $\eta_p^2=.00$. Voor de tweede meerweg Anova (*gemiddelde van de twee meest gebruikte vormen van gepest worden*) geldt: $F(2,1223)=.28$, $p>0.05$ en $\eta_p^2=.00$ is (zie tabel 11).

Figuur 2

Interactie-effect tussen 'leerjaar' en 'seks' op de globale maat van gepest worden (gemiddelde 2 meest gebruikte vormen)

Conclusie

Uit de resultaten van dit onderzoek kan geconcludeerd worden dat onderzoeksvraag 1a (neemt 'pesten' en 'gepest worden' af met leeftijd?) en onderzoeksvraag 1b (of worden overte vormen van 'pesten' en 'gepest worden' vervangen door relationele/sociale vormen?) niet bevestigend kunnen worden beantwoord. Er is namelijk geen significant verschil tussen de leerjaren 6, 7 en 8 gevonden, waaruit blijkt dat 'pesten' en 'gepest worden' niet significant toe- of afneemt met leeftijd. Daarnaast zijn er geen significante verschillen gevonden tussen de leerjaren 6, 7 en 8 op het gebruik van de vijf vormen van 'pesten' en 'gepest worden'. Hieruit blijkt dat overte vormen niet worden vervangen door relationele/sociale vormen van 'pesten' en 'gepest worden'. Dit houdt in dat het model van Björkqvist en collega's (1992) niet wordt bevestigd. Dit model stelt dat fysieke vormen vervangen worden door verbale vormen, waarna vervolgens indirecte agressie de meest toegepaste vorm wordt.

Onderzoeksvraag 2a (pesten jongens vaker dan meisjes?) kan wel bevestigend worden beantwoord. Het blijkt namelijk dat jongens op alle vormen van 'pesten' significant meer pesten dan meisjes. Uit de resultaten van onderzoeksvraag 2b (of verdwijnen de sekseverschillen c.q. worden de sekseverschillen kleiner, indien expliciet rekening wordt gehouden met relationele/sociale vormen van pesten?) blijkt dat de sekseverschillen kleiner worden indien alleen gekeken wordt naar relationele/sociale vormen van 'pesten'. Tevens blijkt uit deze resultaten dat meisjes van de vijf vormen van pesten voornamelijk de relationele/sociale vormen gebruiken. Het onderdeel van het model van Björkqvist en collega's (1992) betreffende sekseverschillen wordt hiermee niet bevestigd. Volgens dit model gebruiken meisjes meer indirecte vormen dan jongens.

Bij onderzoeksvraag 3 (verschilt de afname c.q. toename c.q. stabiliteit van 'pesten' en 'gepest worden' over tijd per sekse?) is een significant interactie-effect gevonden tussen 'sekse' en 'leerjaar' op de globale maten van 'pesten'. Dit houdt in dat het effect van 'leerjaar' op de globale maten van 'pesten' significant verschillend is voor jongens en voor meisjes. Of er sprake is van een afname c.q. toename c.q. stabiliteit van 'pesten' verschilt daarom significant voor jongens en voor meisjes. Bij jongens neemt 'pesten' af met toenemen van 'leerjaar', bij meisjes neemt 'pesten' juist toe. Voor 'gepest worden' is geen interactie-effect gevonden. Dit betekent dat er geen significant verschil is tussen jongens en meisjes met het toenemen van 'leerjaar' wat betreft afname c.q. toename c.q. stabiliteit in 'gepest worden'.

Discussie

Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van globale maten voor 'pesten' en 'gepest worden'. De eerste globale maat is berekend met het gemiddelde van de vijf vormen en de tweede globale maat met het gemiddelde van de twee meest gebruikte

vormen. Dit is gedaan om te voorkomen dat een onderschatting van het pestgedrag van meisjes zou ontstaan (Witvliet et al., 2010). Uit de resultaten van dit onderzoek blijkt echter dat er geen grote verschillen zijn tussen de uitkomsten van de globale maat met vijf vormen en de uitkomsten van de globale maat met de twee meest gebruikte vormen. Voor dit onderzoek heeft het gebruik van twee globale maten bij de uitvoering van de verschillende analyses geen invloed gehad op de gestelde conclusies.

Zoals beschreven in het analyseplan, zijn de analyses uitgevoerd met getransformeerde scores. Ter controle zijn deze analyses tevens met ongetransformeerde scores gedaan. Dit leidde tot dezelfde conclusies met betrekking tot leeftijdsverschillen, sekseverschillen en het interactie-effect. Er was echter wel een verschil waar te nemen voor de scores op pestgedrag van leerjaar 7. Met ongetransformeerde scores is in leerjaar 7 een dip waar te nemen, terwijl met getransformeerde scores een piek is waar te nemen. Dit verschil heeft echter geen invloed op de conclusie dat 'pesten' niet afneemt met leerjaar, aangezien beide Anova's geen significante resultaten hadden. Door de RANKIT-procedure voor elke klas apart uit te voeren, is getracht het intervieweffect te verkleinen. Het intervieweffect ontstaat doordat elke interviewer een ander effect heeft op de respondenten. Door de RANKIT per klas uit te voeren is hiermee rekening gehouden.

Daarnaast is als aanvulling op de gebruikte analyses, met kruistabellen gekeken naar verschillen in 'leerjaren' en 'sekses' wat betreft het aantal daders en slachtoffers. Hierbij is gebruik gemaakt van afkappunten waardoor de kinderen geclassificeerd konden worden als dader of slachtoffer. Goossens en collega's (2006) adviseren het gebruik van een afkappunt van 15%. Dit houdt in dat een kind door minimaal 15% van de klasgenoten genomineerd moet worden als pester of als slachtoffer om deze classificatie te verkrijgen (globale score $\geq 0,15$). Voor dit onderzoek is hetzelfde criterium gehanteerd. Indeling in daders en slachtoffers is alleen mogelijk met ongetransformeerde scores (Goossens et al., 2006). Vanwege de tegenstrijdige scores (dip bij ongetransformeerde scores en piek bij getransformeerde scores) is, om verwarring te voorkomen gekozen de kruistabelanalyses niet te beschrijven bij de resultaten. De resultaten van de kruistabelanalyses waren in overeenstemming met de eerder genoemde conclusies op het gebied van zowel 'leerjaar' als 'sekses'.

Om de benodigde data voor de analyses te verkrijgen, is gebruik gemaakt van de pestrollenvragenlijst. Deze vragenlijst is een bruikbaar middel om vast te stellen welke kinderen daders en slachtoffers van pesten zijn in een klas. Daarnaast wordt voorkomen dat een onderschatting van het pestgedrag van meisjes ontstaat, doordat expliciet gevraagd wordt naar de verschillende vormen van 'pesten'. Er zijn echter ook een aantal tekortkomingen. De vragenlijst houdt geen rekening met leeftijdsverschillen. Kinderen uit de lagere leerjaren hebben meer moeite met het begrijpen van de vragen. Ook is het

voor hen lastiger om de groepsprocessen met betrekking tot het 'pesten' in de klas goed te beoordelen. Daarnaast houdt de vragenlijst geen rekening met taalachterstanden. Voor kinderen met een taalachterstand zijn de vragen moeilijker te begrijpen. Het onderscheid tussen 'pesten' en 'ruzie maken' is voor hen hierdoor wellicht moeilijker te maken. Om ook rekening te houden met deze groepen kinderen kan een pestrollenvragenlijst worden ontwikkeld die minder talig is en meer gebruik maakt van visuele ondersteuning.

Implicaties praktijk

Dit onderzoek heeft een aantal implicaties voor de praktijk. Om te beginnen blijkt uit de resultaten dat 'pesten' niet afneemt met 'leerjaar' en dat overte vormen van 'pesten' niet worden vervangen door relationele/sociale. Het is daarom van belang dat voor alle leerjaren beleid tegen pesten wordt gemaakt. Hierbij is het belangrijk dat schoolpersoneel alert is op alle vormen van 'pesten' in de leerjaren 6, 7 en 8.

In overeenstemming met het onderzoek van Beran en Tutty (2002) is gevonden dat jongens significant meer 'pesten' dan meisjes. In dit onderzoek is tevens gevonden dat meisjes significant meer 'gepest worden'. Dit zou in de praktijk kunnen betekenen dat scholen in de toekomst interventies kunnen ontwikkelen die rekening houden met de gevonden sekseverschillen, bijvoorbeeld een preventieprogramma voor jongens en een assertiviteitstraining gericht op meisjes.

Toekomstig onderzoek

Uit dit onderzoek blijkt dat er geen afname van 'pesten' en 'gepest worden' is gevonden. Smith, Madsen en Moody (1999) hebben in hun onderzoek echter wel een afname gevonden van 'gepest worden' en gaven hiervoor onder andere de verklaring dat met het overgaan naar een hogere klas het aantal oudere kinderen op school vermindert, waardoor de kans op gepest worden door oudere kinderen afneemt. Dat er in dit onderzoek geen afname is gevonden, kan verklaard worden doordat in de meetmethode alleen is gevraagd naar het pesten binnen de klas van de respondent. 'Pesten' en 'gepest worden' door andere klassen is in dit onderzoek niet meegenomen. Hierdoor kan het zijn dat er een afname bestaat van pesten door andere klassen. Vervolgonderzoek is daarom nodig, waarbij ook gelet wordt op 'pesten' en 'gepest worden' door andere klassen dan de klas van de respondent.

Tevens blijkt uit dit onderzoek dat overte vormen van 'pesten' niet vervangen worden door relationele/sociale vormen. Dit komt niet overeen met het model van Björkqvist en collega's (1992), waarin wordt gesteld dat fysieke agressie gradueel vervangen wordt door indirecte vormen van agressie. Dit model stelt dat indirecte vormen van agressie duidelijk aanwezig zijn bij kinderen tussen elf en vijftien jaar. In dit

onderzoek vielen de respondenten in de leeftijdscategorie van negen tot twaalf jaar (leerjaar 6, 7 en 8), wat zou kunnen verklaren waarom het model van Björkqvist in dit onderzoek niet wordt bevestigd. Vervolgonderzoek naar een mogelijke bevestiging van dit model zou zich kunnen richten op een hogere leeftijdscategorie.

Het gevonden interactie-effect impliceert dat meisjes na verloop van tijd meer gaan pesten dan jongens. In dit onderzoek is echter alleen onderzoek gedaan naar kinderen in de basisschoolleeftijd, waarbij jongens significant meer pesten dan meisjes. Vervolgonderzoek kan uitwijzen of meisjes in hogere klassen daadwerkelijk meer gaan pesten dan jongens.

Dit onderzoek heeft veel informatie opgeleverd. Het is namelijk gebleken dat jongens significant meer pesten dan meisjes in de basisschoolleeftijd en dat meisjes significant meer gepest worden dan jongens. Daarnaast heeft dit onderzoek geleid tot nieuwe inzichten op het gebied van 'pesten'. Er is namelijk een significant interactie-effect gevonden tussen 'sekses' en 'leerjaar' op de 'mate van pesten'. Dit interactie-effect is in de literatuur nog niet eerder beschreven. Dit onderzoek is daarom een goede basis voor verder onderzoek.

Literatuurlijst

- Beran, T. N., & Tutty, L. (2002). Children's reports of bullying and safety at school. *Canadian Journal of School Psychology, 17*, 1-14.
- Björkqvist, K. (1994). Sex differences in physical, verbal, and indirect aggression: A review of recent research. *Sex Roles, 30*, 177-188.
- Björkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J., & Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends in regard to direct and indirect aggression. *Aggressive behavior, 18*, 117-127.
- Borg, M. G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren. *Educational Research, 41*, 137-153.
- Broidy, L. M., Nagin, D. S., Tremblay, R. E., Bates, J. E., Brame, B., Dodge, K. A., ... Vitaro, F. (2003). Developmental trajectories of childhood disruptive behaviors and adolescent delinquency: A six-site, cross-national study. *Developmental Psychology, 39*, 222-245.
- Card, N.A., Stucky, B.D., Sawalani, G.M., & Little, T.D. (2008). Direct and indirect aggression during childhood and adolescence: A meta-analytic review of gender differences, intercorrelations, and relations to maladjustment. *Child Development, 79*, 1185-1189.
- Giang, M. T., & Graham, S. (2008). Using latent class analysis to identify aggressors and victims of peer harassment. *Aggressive Behavior, 34*, 203-213.
- Glover, D., Gough, G., Johnson, M., & Cartwright, N. (2000). Bullying in 25 secondary schools: Incidence, impact and intervention. *Educational Research, 42*, 141-156.
- Goossens, F. A., Olthof, T., Dekker, P. H. (2006). New participant role scales: Comparison between various criteria for assigning roles and indications for their validity. *Aggressive Behavior, 32*, 343-357.
- Griffin Smith, R., & Gross, A. M. (2006). Bullying: Prevalence and the effect of age and gender. *Child & Family Behavior Therapy, 28*, 13-37.
- Hampel, P., Manhall, S., & Hayer, T. (2009). Direct and relational bullying among children and adolescents: Coping and psychological adjustment. *School Psychology International, 30*, 474-490.
- Kim, Y. S., Boyce, W. T., Koh, Y., & Leventhal B. L. (2009). Time trends, trajectories, and demographic predictors of bullying: A prospective study in Korean adolescents. *Journal of Adolescent Health, 45*, 360-367.
- Ladd, G. W., & Kochenderfer-Ladd, B. (2002). Identifying victims of peer aggression from early to middle childhood: Analysis of cross-informant data for concordance, estimation of relational adjustment, prevalence of victimization, and characteristics of identified victims. *Psychological Assessment, 14*, 74-96.

- Loukas, A., Paulos, S.K., & Robinson, S. (2005). Early adolescent social and overt aggression: Examining the roles of social anxiety and maternal psychological control. *Journal of Youth and Adolescence, 34*, 335-345.
- Monks, C. P., & Smith, P. K. (2006). Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience. *British Journal of Developmental Psychology, 24*, 801-821.
- Nagin, D., & Tremblay, R.E. (1999). Trajectories of boys' physical aggression, opposition, and hyperactivity on the path to physically violent and nonviolent juvenile delinquency. *Child development, 70*, 1181-1197.
- Olweus, D. (2003). A profile of bullying at school. *Educational Leadership, 60*, 12-17.
- Olweus, D. (1999). In Smith, P.K., Morita, Y., Junger-Tas, J., Olweus, D., Catalano, R., & Slee, P (Eds.) *The nature of school bullying: A cross-national perspective*. (pp. 7-27). London: Routledge.
- Salmivalli, C. (in press). Bullying and the peer group: A review. *Aggression and Violent Behavior*.
- Salmivalli, C., Lagerspetz, K., Björkqvist, K., Österman, K., & Kaukiainen, A. (1996). Bullying as a group process: Participant roles and their relations to social status within the group. *Aggressive Behavior, 22*, 1-15.
- Salmivalli, C., & Nieminen, E. (2002). Proactive and reactive aggression in bullies, victims, and bully-victims. *Aggressive Behavior, 28*, 30-44.
- Salmivalli, C., & Peets, K. (2009). Bullies, victims, and bully-victim relationships in middle childhood and early adolescence. In K. H. Rubin, W. M. Bukowski, & B. Laursen (Eds.), *Handbook of peer interaction, relationships, and groups* (pp. 322-340). New York: Guilford.
- Sapouna, M. (2008). Bullying in Greek primary and secondary schools. *School Psychology International, 29*, 199-211.
- Scholte, R.H.J., Engels, R.C.M.E., Overbeek, G., Kemp, R.A.T., & Haselager, G.J.T. (2007). Stability in bullying and victimization and its association with social adjustment in childhood and adolescence. *Journal of Abnormal Child Psychology, 35*, 217-228.
- Schwartz, D., Proctor, L. J., & Chien, D. H. (2001). The aggressive victim of bullying. Emotional and behavioral dysregulation as a pathway to victimization by peers. In J. Juvonen & S. Graham (Eds.), *Peer harassment in school: the plight of the vulnerable and victimized* (pp. 147-174). New York: The Guilford Press.
- Seals, D., & Young, J. (2003). Bullying and victimization: Prevalence and relationship to gender, grade level, ethnicity, self-esteem, and depression. *Adolescence, 38*, 735-747.

- Smith, P. K., Cowie, H., Olafsson, R. F., & Liefoghe, A. P. D. (2002). Definitions of bullying: A comparison of terms used, and age and gender differences, in a fourteen-country international comparison. *Child Development, 73*, 1119-1133.
- Smith, P. K., Madsen, K. C., & Moody, J. C. (1999). What causes the age decline in reports of being bullied at school? Towards a developmental analysis of risks of being bullied. *Educational Research, 41*, 267-285.
- Solberg, M. E., Olweus, D. (2003). Prevalence estimation of school bullying with the Olweus bully/victim questionnaire. *Aggressive Behavior, 29*, 239-268.
- Swain, J. (1998). What does bullying really mean? *Educational Research, 40*, 358-364.
- Underwood, M.K., Beron, K.J., & Rosen, L.H. (2009) Continuity and change in social and physical aggression from middle childhood through early adolescence. *Aggressive behaviour, 35*, 357-375.
- Underwood, M.K., Scott, B.L., Galperin, M.B., Bjornstad, G.J., & Sexton, A.M. (2004). An observational study of social exclusion under varied conditions: Gender and developmental differences. *Child Development, 75*, 1538-1555.
- Vaillancourt, T., McDougall, P., Hymel, S., Krygsman, A., Miller, J., Stiver, K., & Davis, C. (2008). Bullying: Are researchers and children/youth talking about the same thing? *International Journal of Behavioral Development, 32*, 486-495.
- Vaillancourt, T., Miller, J.L., Fagbemi, J., Côté, S., & Tremblay, R.E. (2007). Trajectories and predictors of indirect aggression: Results from a nationally representative longitudinal study of Canadian children aged 2–10. *Aggressive Behavior, 33*, 314-326.
- Vitaro, F., Brendgen, M., & Barker, E.D. (2006). Subtypes of aggressive behaviors: A developmental perspective. *International Journal of Behavioral Development, 30*, 12-19.
- Wang, J., Iannotti, R.J., & Nansel, T.R. (2009). School bullying among adolescents in the United States: Physical, verbal, relational and cyber. *Journal of Adolescent Health, 45*, 368-375.
- Witvliet, M., Olthof, T., Hoeksma, J. B., Goossens, F. A., Smits, M. S. I., Koot, H. M. (2010). Peer group affiliation of children: The role of perceived popularity, likeability, and behavioral similarity in bullying. *Social Development, 19*, 285-303.